

U tekstu Ive Nerine Sibile *Pokloni mi svoju gestu* iznosi se iskustvo vođenja radionica pokreta plesa u Centru za ženske studije i to kao posebno žensko iskustvo tjelesnog vježbanja. To iskustvo, kada se prati nastanak suvremenog plesa početkom 20. st., odgovara, kako autorica naglašava, „temeljnim feminističkim zahtjevima“ u smislu traženja individualizirane tjelesnosti, kao i originalnog načina kretanja koje upravo proizlazi iz toga samo-plešućeg tijela. Tekst je primjer pisanja o plesu kroz razotkrivanje emotivnog iskustva i doživljaja koji su individualizirani i na osobito improvizacijski način artikulirani tijekom procesa plesanja. Na taj način se pokušava povezati međusobno djelovanje individualnog izraza pokreta, prakse i osobne teorijske spoznaje.

Biljana Kašić u tekstu *Feminističke teze o prijestupima i radikalnosti i politici spoznaje* kritički propituje mogućnost pozicioniranja feminističkog subjekta kao „pronositelja dekolonizacije spoznaje“. To je feministički epistemološki rad kojim se pokušava kroz 5 teza: moć egzila ili izmještenost, potentnost autonomnosti ili pozicija, žensko višeglasje ili mogući subjekt, feminističko znanje ili dekolonizacija spoznaje ili transverzalnost kao „ženski studiji u postajanju“ – analizirati problem radikalnosti ženskostudijskog obrazovanja na primjeru epistemoloških iskustava autonomnog prostora Centra za ženske studije. Autorica pokazuje da ta radikalizacija obrazovanja znači stalno „proizvođenje prostora“ na načelima transverzalnosti, što podrazumijeva da taj prostor nije unaprijed određen za neku određenu formu, nego se odvija „kroz proizvođenje“ događaja susreta, prijelaza, savezništava zajedničkih akcija i dr., dok s druge strane traži znakovit društveni angažman.

U drugom dijelu zbornika, Korana Simonović u prilogu *O spoznavanju u ženskostudijskom programu* iznosi kvalitativnu fenomenološku analizu istraživanja o doživljajima i iskustvima studentica polaznica ženskostudijskog programa, rađenu na temelju kvalitativnih intervjuja. U radu autorica u nekoliko tematskih cjelina opisuje stavove, perspektive, senzibilizaciju za i percepciju feminizma, kao i domete osobne transformacije i mogućnosti razvijanja samosvijesti.

Budući da se radi o rijetkim primjerima priloga feminističkoj epistemologiji na našim prostorima, ovaj zbornik radova predstavlja važan izvor uvida u ženske načine spoznavanja koji nam omogućuju ponešto drukčiju vizuru od uobičajene i etablirane teorijske spoznaje, koja obično ostaje obilježena rodnim stereotipima i takozvanim znanstveno „neutralnim“ kodifikacijama stvarnosti. Ovim radovima takvi značajni epistemološki nedostaci se bitno eliminiraju, čime se otvara put za nova i raznolika feministička istraživanja.

Branka Galić

Mirko Pejanović: OGLEDI O DRŽAVNOSTI I POLITIČKOM RAZVOJU BiH

- Studije, članci, intervjui -
Šahinpašić, Sarajevo-Zagreb, 2010., 268 str.

Knjiga Mirka Pejanovića *Ogledi i državnosti i političkom razvoju BiH* (s podnaslovom: *Studije, članci, intervjui*) pored uvođa, indeksa pojmova, izvoda iz recenzija te autorove biografije, sadrži i šest zasebnih poglavlja koji, uzevši ih zajedno, čine jednu kompaktnu i veoma čvrstu cjelinu.

Knjiga sadrži tematski strukturirane „istraživačke studije, članke i intervjue nastale i objavljene u jednome desetgodišnjem razdoblju (2000-2010)“. Najveći dio njih urađen je u okviru autorovih znanstveno-istraživačkih projekata na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu i u suradnji toga fakulteta s drugim sveučilišnim i istraživačkim institucijama u zemljama bivše države, ali i u širem europskom okviru.

U prvome poglavlju *Državnost Bosne i Hercegovine u društveno-istorijskom kontekstu* autor obrađuje pet tema kojima želi utemeljiti svoje osnovno polazište da je BiH imala sve oblike državnosti i prije 1990-ih godina i da je tada, početkom tih godina, ta njena državnost samo obnovljena. Svoju tezu obrazlaže studijom „Titova vizija državnosti Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj federaciji (1943-1946)“ u kojoj ističe značenje Josipa Broza Tita i KPJ u uspostavljanju BiH kao zasebne federalne (državne) jedinice kakve su bile i ostale jugoslavenske republike (Crna Gora, Hrvatska, Makedonija, Slovenija i Srbija). Autor ovdje daje povijesni pregled o mijenama koje su u državno-političkom smislu pogadale Bosnu i Hercegovinu, uvijek uz sasvim jasnu odrednicu da su dvije suprotstavljene velikonacionalne, odnosno velikonacionalističke ideologije (hrvatska i srpska) išle za podjelom BiH, do koje je i došlo proglašenjem šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra 1929. godine kada BiH gubi svoju „posebnost i teritorijalno-političku cjelovitost“ koju je imala čak prema odredbama Vidovdanškoga ustava iz 1921.

Pejanović potom u istome tekstu razmatra i ondašnje „političke opcije o statusu BiH u kontekstu priprema za održavanje Drugo-

ga zasjedanja AVNOJ-a i ustrojstva Jugoslavije na federativnome principu“, jer sve do kraja 1943. godine status BiH nije bio potpun jasan ni rukovodstvu KPJ, u kojem su sjedili predstavnici određenih velikonacionalnih interesa. Ne treba zaboraviti da je KPJ imala svoje nacionalne zemaljske konferencije. U ovome dijelu bitna je činjenica da se u razmatranjima statusa BiH u nekoj budućoj jugoslavenskoj zajednici krenulo od BiH kao autonomne jedinice sve do pozicije BiH kao federalne jedinice, jednakopravne svim ostalim federalnim jedinicama. Bilo je pokušaja, navodi Pejanović, da se ona uredi kao pokrajina u okviru Srbije, ili u okviru Hrvatske, ili kao pokrajina koja bi bila vezana za „ustanovu jugoslavenske federacije“.

U drugome poglavlju *Struktura i razvoj političkoga pluralizma u Bosni i Hercegovini* Pejanović se bavi strukturom i karakteristikama razvoja političkoga pluralizma u BiH polazeći od postavke da do pluralizacije bosanskohercegovačkoga društva dolazi u jednome određenom povijesno-društvenom kontekstu, u vrijeme početka raspada bivše jugoslavenske zajednice. U odnosu na druge republike, taj proces u BiH kasni gotovo godinu dana. Dok u drugim republikama stvaranje nacionalnih stranaka nije predstavljalo opasnost za njihov opstanak, njihovo nastajanje u BiH bilo je pogubno za samu tu državu. Naime, stvaranje nacionalnih (nacionalističkih) stranaka u bitnome je potisnulo u stranu sva nastojanja da se BiH formira i uredi kao država s funkcionalnom i državotvornom političkom elitom. Bosanskohercegovačke političke nacionalne stranke – posebno kad je riječ o strankama s tzv. „hrvatskim“ predznakom – gotovo sve su svoja sjedišta (matice) imale izvan granica BiH, dakle u Republici Hrvatskoj (HDZBiH,

HSSBiH, HKDU BiH, HSPBiH). Slično je bilo i s većinom političkih stranaka s tzv. «srpskim» predznakom (npr. Srpska radikalna stranka), iako se kod njih može zapaziti, kao kod SDS-a, da su im glavni mentori bili u Srbiji i da su oni bili samo *irgeti*, odnosno izvođači „političkih radova“ na uspostavi tzv. Velike Srbije. Temeljem takvih stajališta kojima se negiralo pravo na državnost ne samo BiH nego i Hrvatskoj, Crnoj Gori i Makedoniji, osim Sloveniji, bilo je logično očekivati sukobe, pa i one ratne.

Sve to pokazivalo je, kako to tvrdi i sam autor, da su politički interesi artikulirani temeljem „nacionalnih kolektiviteta“, odnosno da nacionalne stranke s međusobno-suprotstavljenim nacionalnim interesima nisu bile, a nisu ni danas u stanju postići konsenzus o državnosti BiH, o njezinoj izgradnji kao države i društva koja bi se kao takva mogla suočiti s problemima oko pristupanja NATO-paktu i Europskoj Uniji.

To međunacionalno sporenje, upravljano jednim dijelom iz izvanjskih nacionalnih - hrvatskih i srpskih - centara odlučivanja, kao i iz iznenada probuđenih snova o samostalnoj muslimanskoj državi BiH bez Hrvata i Srba, nisu iznjedrili ništa dobra. Rat u BiH započeo je u razdoblju od 1. do 6. listopada 1991., u malome selu Ravno, naseljenom hrvatskim življem. Napali su ga pripadnici tzv. JNA, ali i crnogorski rezervisti. Država i njezina novoformirana tronacionalna vlast nisu bili u stanju zaštititi svoja područja od velikosrpske agresije iz jednostavnoga razloga što su tu vlast sačinjavali oni koji su je željeli raskomadati, ponajprije pripadnici i sljedbenici SDS-a, dakle oni koji su se, kako navodi autor, odlučili „za etničku podjelu stanovništva i prostora Bosne i Hercegovine i potpunu destrukciju državne strukture Bosne i Hercegovine“.

Pejanović ističe činjenicu da u postdaytonskoj BiH ni u jednom mandatu, osim u kratkom vremenu 2000-2002, vlast nije bila formirana na *koalicijskom političkom sporazumu*, nego uvijek na *partnerskom vladanju* nacionalnih oligarhija kojima cilj nije bio izgradnja konsenzusa radi razvoja BiH niti su se te vlasti bavili pitanjem njezine državnosti. Što je ta državnost bila slabija, to je moć partnerskoga vladanja bila snažnija.

Upravo u činjenici što je politička pluralizacija bh-društva izvedena „na etničkoj osnovi i suprotstavljenim etnonacionalnim politikama“ višestranački (ponajprije nacionalni), politički sustav u BiH, smatra Pejanović, *nije imao onu povijesnu moć za uspostavljanje konsenzusa u upravljanju državom*. Bio je to, dakle, razlog da je BiH ostala „bez jedne od najznačajnijih pretpostavki za razvoj svoje državnosti“. U tome smislu, smatra autor, u BiH se moraju provesti korjenite ustavne promjene da bi do izražaja mogla doći volja njezinih građana (*demos*), te da bi dosadašnje političko organiziranje na nacionalnoj osnovi trebalo zamijeniti organiziranjem na „građansko-interesnoj osnovi“.

U *trećemu dijelu* knjige autor se bavi pitanjem *razvoja demokracije u lokalnim zajednicama*, te posebno ustavnopravnim položajem, objašnjavajući pri tome što je to lokalna samouprava i koje su njezine ingerencije posebno kad je riječ o sudjelovanju građana u upravljanju javnim poslovima u lokalnoj zajednici. Svoja razmatranja autor temelji na standardima koje je Vijeće Europe već usvojilo 1985. u tzv. *Europskoj povelji o lokalnoj samoupravi* u kojoj se naglašava načelo demokracije i decentralizacije vlasti, a što se u svakom slučaju odnosi na usvajanje načela supsidijarnosti. Autor se osvrće na sva područja svakodnevnoga života: stanovanje, privređivanje, zapošljavanje, prometnu

povezanost, opskrbu, školovanje, školstvo, zdravstvenu i socijalnu zaštitu.

U četvrtom poglavlju riječ je o *političkom razvoju i ustavnim reformama*, dakle riječ je o jednoj od najosjetljivijih tema o kojoj se u BiH jedno vrijeme nije čak smjelo ni govoriti. Daytonski ustav bio je „tabu-tema“, nešto o čemu se nije smjelo raspravljati. Autor priznaje da je promjena Daytonškoga ustava javlja kao najsloženija reforma u suvremenoj BiH. Razloge tih poteškoća i složenosti on vidi u društveno-povijesnom kontekstu donošenja Daytonškoga ustava kao aneksa četiri Daytonškoga mirovnog sporazuma.

Pejanović smatra da je za provedbu ustavnih promjena potrebno ostvariti „samo“ dvije ali tako velike i nepremostive pretpostavke: 1. promjena stranačke strukture Zastupničkoga doma Parlamentarne skupštine BiH do koje je trebalo doći na listopadskim izborima prošle, 2010. godine. Kako sada stvari stoje, teško je očekivati da će se nešto takvo uspjati dogoditi; 2. promjena strategije i odnosa međunarodne zajednice prema pitanju provođenja ustavne reforme u BiH.

U sadašnjoj konstelaciji političkih odnosa u BiH ove dvije pretpostavke su neostvarive. Međunarodna zajednica više nema jedinstven stav o BiH, a nacionalne elite su od samih početaka nejedinstvene u pogledu njezina budućeg razvoja.

U petom poglavlju *Pozicija Bosne i Hercegovine u procesu europskih integracija* Pejanović naglašava da bi za rješavanje nagomilanih problema izazvanih tranzicijskim procesima, ratnim i poratnim zbivanjima, zatim poratnom ekonomskom obnovom, procesima društvene demokratizacije kao i obnove međuetničkoga povjerenja za BiH bilo najbolje njezina što skorija integracija u Europsku Uniju, i to upravo radi postizanja političke stabilnosti.

U posljednjemu poglavlju autor govori o *demografsko-migracijskim problemima u postlijeratnoj BiH*, dajući u njoj poseban naglasak na ulogu hrvatskih političkih elita u povratku izbjeglih i prognanih na njihova ognjišta. U tome smislu on i naznačuje uzroke ne samo nemogućnosti povratka nego i sve učestalijeg odlaska Hrvata iz BiH. Osim, reklo bi se, „uobičajenih“ uvjeta koji utječu na „tiho“ iseljavanje Hrvata iz BiH, kao što su nemogućnost zapošljavanja i osjećaj neravnopravnosti zbog dvoentitetske podjele, tu su i dva veoma važna razloga, o kojima nitko ne želi govoriti: 1. državna vlast BiH i 2. hrvatske političke elite od kojih ni jedna ne poduzima ništa da bi se spriječilo, ili barem zaustavilo „curenje“ Hrvata u Hrvatsku, ali i u druge europske i prekomorske zemlje. Analizirajući demografsko-migracijske probleme Hrvata iz BiH, Pejanović navodi nekoliko uzroka njihova iseljavanja: 1. nemogućnost zapošljavanja, 2. teškoće u postizanju kulturne ravnopravnosti, 3. osjećaj neravnopravnosti zbog dvoentitetske podjele države BiH i 4. njezina neizvjesna politička budućnost. Taj vidljivi proces iseljavanja hrvatskog naroda ne sprječava ni aktualna vlast u Bosni i Hercegovini niti postojeće hrvatske političke stranke u BiH kao ni međunarodna zajednica. Međutim, zbog kontinuiranog smanjenja broja građana hrvatske nacionalnosti u ukupnom broju stanovnika BiH javlja se, navodi Pejanović, opasnost stvaranja jednoga „novog geopolitičkog stanja“ u kome bi moglo nestati „multietničko biće Bosne i Hercegovine i njena specifična državnost“.

Knjiga prof. dr. Mirka Pejanovića *Ogledi o državnosti i političkom razvoju BiH* vrijedan je doprinos razmatranju suvremene zbilje susjedne države Bosne i Hercegovine, koja

svojim sadržajem nudi dosta zanimljivih i sadržajno vrijednih poticaja za rješavanje postojeće političke krize, do koje je došlo nakon listopadskih izbora 2010. i koja se ogleda u međusobnom prijeporu nacionalnih političkih elita oko ponovne uspostave partnerskoga vladanja umjesto koalicijskog sporazuma čime bi bilo moguće provesti tako prijeko potrebne ustavne promjene koje bi omogućile konačni završetak rata i konsolidaciju političkih prilika u toj zemlji.

Ivan Markešić